

Uzuklar / rowaýat

Category: Aýdym-saz sungaty, Kitapcy

написано kitapcy | 22 января, 2025

Uzuklar / rowaýat

UZUKLAR / bir aýdymyň taryhy

Ir zamanda Pendi çöli üç hanlyga degişli bolupdyr. Ol üç hanlaryň perzendi dünýä inse-de durmandyr. Olar bir-iki hepde şatlanyp-şatlanmakalar sähra ýene gara lybasa bürenipdir. Hanlar öz başlaryna düşýän musallaty diňe Hudaý tarapyn diýip düşünüpdirler. Onsoň olar Hudanyň hatyrasyna eçilip bilenini eçilip, Hatam taý ýaly, garyp pukaralara zat paýlapdyrlar.

Bir gün hanlaryň üçisem atlanyp, awa-şikara çykypdyr. Olar çöl beýewana çykyp, öz ykballaryndan zeýrenip, mülklerini terk edip, başga bir welaýata aşmakçy bolup maslahatam edipdirler. Şeýdip ençeme ýol sökenlerinden soň hanlaryň ulusy Öde han aklyna aýlanýar.

– A-how, biz öz ýurdumyzda tapmadyk bagtymyzy ýat ilden tapmarys. Zeleliň ýaryndan gaýtmaklygam bir peýdamyş. Azyk-owkadymyza dolansak nädýä? Diýip, ýoldaşlaryna sala salýar.

Içlerini hümmüldedip baryan Gödek han bilen Guldurdy hanam onuň pikrini makullap yzlaryna gaýdýarlar.

Gaýdyşyn olar Gaş derýasynyň boýunda düşläpdir. Çaý içip otyrkalar olaryň gözi ýüzün salyp gelýän 3 atla düşýär. Hanlar biri-biriniň ýüzüne seredişipdirler.” Ýagy dökülem bolaymasa-da biri “ diýşip otyrkalaram atlylar:

– Öde han, Gödek han, Guldurdi han buşluk buşluk – diýip, atlylar sährany ýañlandyrypdyrlar.

– A-how düşünikliräp aýtsaňyzlaň, haýsymyzyň gyzymyz boldy diýenlerinde, atlylar:

– Han aga, üçüňiziňem – diýen jogaby eşidipdirler.

Hanlar “ be , de , be “ bolşup, her haýsy öz mülküne tarap at goýupdyr. Barsalar dogurdanam hanlaryň üçüsiniňem gyzy bolupdyr. Hanlar begenjigenem bilmändirler, gynanjagynam. Öňki perzentleri ýadyna düşüp az wagt bozulypdyrlar. Ýöne üçüsiniň

bir günde çagalarynyň bolmagy, olary begendirip. Toý gününü bellemek üçin jar çekipdirler. Üç hanyň üçüsem toý bir günde, Gaş derýasynyň boýunda çaylaşan ýerinde geçirmegi wadalaşýarlar. Toý günü Pendi çölüniň ýeden ýöräni derýanyň boýuna ýygnanypdyrlar. Üç gije-gündiz toý tutulýar. Baý, garyby ýok, ähli halaýyk iýip-içip mes bolupdyr. Toýuň üçülenji günü adamlar gyzlaryň adyny soraýarlar. Şonda hanyň maslahatçysy märeke ýüzlenipdir:

– Adamlar, gulak goýuň. Ählimiz diýen ýaly şu hanlaryň ýagdaýyny bilýäris. öň bularyň perzendi ýok. Şu günüň toýuň sebäpkärlerine – gyzlara at goýmak size, ýagny halkyň paýyna düşýär. Nähilli at dakmakçy bolsaňyz sesleniň. siziň dakan adyňyz bilen bizemrazy.

Bir salymdan soň derwiş sypatly aksakgally goja beýikräk ýere çykyp, adamlara ýüzlenýär:

– Eger meniň sözüm gulak assaňyz, eşidişimiz ýaly, hanlaryň gyzy bir günde dünýä inipdir. Şol sebäpli olaryň atlaram bir meňzeş bolsa oňat boljak. Razy bolsaňyz şol dünýä inenlere men aýt goýjak.

Halaýyk duran ýerinden: Hany eşideliň-de, hany eşideliň bolýar. “

– Eşitseňiz, Öde hanyň gyzyň ady Uruk, Gödek hanyň gyzyň ady Näzik, Guldurdy hanyň gyzyň ady Lälilik bolsun, omin! – diýýär.

Toýa ýygnanan märeke “ boldy-da, boldy, atlaryna mynasyp bolsunlar, ömürleri ziýat bolsun “ diýip alkyş baryny aýdyp, öýli-öýüne dargapdyr.

Uruk, Näzik, Lälilik görmegöýden akylly, paýhasly gyzlar bolup ýetişýär. Günləriň bir günü hanlar ýene duşuşýar.

– Geliň, gyzlarymyz bir-biri bilen duşuşsynlar. Onsoňam bir zady berk ýadymyzda saklalyň. Ir-u – giç gyz maşgala kesekiniňki bolmalydyr. Olar biziň döwletimiz däl-de, göwnühoşumyzdyr. Dünýeden ötmänkäk mülkümüzem birine ynanmaly. Dogrumy?

– Dogry Öde han, rast aýdýarsyň – diýip Gödek han bilen Gulgeldi hanrazy bolýar...

Gyzlaryň duşuşmaly ýeri Uruk hanyň mülki bolansoň, ol

bellinilen ýere beýlekilerden has ir gelýär-de myhmanlary garşylamak üçin taýýarlyk görýär....

Howa ýagtylanda, ýaýlada goýun bakyp ýören çopanyň gözi bir topar çadyr gurup ýören adamlara düşýär. Bezelen keжебäniň töweregem gaýda-gaýmalaşyk.

Çopan goýunlaryny oýa sürüp, özem gamyslykda gizlenip, töweregindäki bolup geçýän hereketi synlamaga durýar.

Birden keжеbeden görmegöý gyz çykýar-da," ýeriň gaymagyny bozsammykam, bozmasammykam diýýän ýaly, seýkin basyp, uly depä tarap ýöräp başlaýar. Ol mahal- mahal säginip, Tawus guş dek çar tarapa boýnuny uzadyp garanjaklaýar. Onuň ýanyndaky hyzmatkärleri oňa gülälekdir jümjüme bogup getirýärler.

Näzik bilen Läligem bellinilen ýere gelýär. Uzak oalary hormatlap garşylaýar. Gün aşaklanda Uzuk, Näzik, Lälilik degişip-gülüşip çemenzarlyga gidýärler. Olar gijäniň bir mahala deňiç Gopuz çalyp, Läle kakyp, Monjuk atdy oýnap, ahyram, Uzugyň keжеbesinde dynç almaga gidýärler. Säher bilen uzakdan eşidilýän tüýdügiň owazyna oýanan Uzak:

– Boýdaşlar, Tüýdügiň owazyny sizem eşidýärmisiňiz ýa-da meniň göwnümemi?

Gözün süzüp, oýaly-ukuly ýatan Näzik:

– Kimem bolsa,Tüýdigi saýradyb-a bilýär – diýýär.

Gerijiräp turan Lälilik hem boýdaşlaryndan kem galmajak bolýan ýaly:

– Beýle-de bir ýürek gopdyryjy saz bolar eken-ow – diýýär.

Beýlekilerem örmänkä, üçüsem keжеbeden çykyp, saz gelýän tarapa ýumlagayypdyrlar. Iki depeden aşyp, oýa inenlerinde gyzlaryň gözi otlaşyp ýören goýunlara düşýär. Goýunlaryň beýle ýanynda-da çöwürme telpekli ýigidiň Tüýdük çalyp oturandygyny görýärler. Çopana görünmejek bolubam gyzlaryň üçüsi bir-biriniň elinden tutup aşak oturýarlar.çopanam bu zatlardan bihabar, çalyp outran sazyny tamamlap, ýene täze saza başlaýar. Sazyň jadylaýjy owazy gyzlaryň ýüregini gursagyndan çykara getiripdir Perizat sypatly üç gyzyň ýakynlap gelýänini gören çopan çalyp outran Tüýdügini elinden gaçyryp, gözüne görünýändir öýdüp gaçmaga hyýallanýar. Edil şol wagtam güýçli gol onuň ýeňsesinden ebşirläp tutýar. Çopan bada-bat çöküne

düşüp, nämäniň nämedigine düşünmese-de ýalbarypdyr.

– Agam, başyňa döneýin. Meniň günäm ýok. Men bir çopan. Goýunlary suwa indirmäge gelşim, meni göýber.

– Merez etmäge gelşim. Bi jelegaýda goýun bakarça sen kimmişin. Bakýanyň kimiň goýunlary?

– Agam, Öde hanyň sürüsi.

– Öde hanyňki bolsa, adyňy aýt kim sen?

– Dostmuhammet

Atly çopanyň ýakasyny göýberipdir. Onýança-da Uruk dagy olaryň ýanyna gelipdir. Uruk çopanyň “ Öde hanyň sürüsi ” diýenini eşidip ýylgyrypdyr-da:

– Bolup biler. Bi ýerlerde başga kimiň maly bolsun?!

Uzygyň sesini eşiden atly:

– Günämi ötüň, Bibim – diýip, aňyrlygyna depeden aşyp gidýär.

Uruk ýylgyryp durşuna:

– Öde hanyň çopanydygyny çynyň bolsa, onda onuň gyzyny taryplap, bir saz çal, Dostmuhammet – diýýär.

Öz adyny tutulanyny eşidip, çopanyň depesi göge ýetýär. Ol näme diýjegini bilmän, gözlerini mölerdip durşuna:

– Siz Uruk hanmy?!– diýýär. Uruk “ Hawa ” diýen manyda baş atýar welin, çopanyň Tüýdügi saýrap başlaýar. Ol Uruk hany taryplap, onuň durkuny saza geçirýär. Gyzlar çopanyň synçylygyna haýran galyp, onuň syratyna, saz çalşyna aşyk bolupdyr...

Gün guşluga galanda gyzlar keжебelerine dolanypdyr. Ýöne gyzlaryň öňkiligi ýok. Ýüzlerinde şatlykdan nam-nyşan yok. Enekeleriniň ýürege ýarylan ýaly bolup gyzlaryň halyndan habar alypdyrlar. Olar aýry-aýrylykda ýürek syryny enekelerine aýdypdyr. Enekeleri gyzlaryň agzyndan çykan sözi eşidip ýakalaryna tüýkürip, bir-birine habar berýärler.

– Toba, toba. Heý-de görülip-eşiddilen zatmydyr, bir ?Bulary jyn urdumyka, gyz?!

Üç sany hanyň gyzy bir çopana aşyk bolarmy?! Bular aklyndan azaşan bolaýmasynlar.” Atamyz bilen gürleş diýýärler “ Nä ýüzümize ataňyza habar bereli? Iň bolmanynda Beg ogly bolsa ! balalarym, agzyňyzdan haýyr açyň. Beýle gabahat işe biz-ä ýol berip bilmeris. Han-ha ataňyz, gürleşinem, razylaşyňam. Biziň

başymyza ahyrzaman indirmäň...

Uzuk enekesine ýalbaryp-ýakaryp, ahyry, atasy bilen gürleşmäge razy edýär.

– Bi zatlaryň sebäpkäri özüm. Sähra git diýenem özüm. Gyzlar bilen duşuş diýenem özüm. Eger gyzymyzyň diýenini etmesek, Hudaý ýene bizi ýazgyrar. Ýeke dikrardan jyda düşmeli bolaýmaly. Iň gowsy, Halk köpçüligi bilen maslahatlaşaly.

Hanlar ýene jar çekdirip, ähli halky Sähra ýygnapdyrlar-da gyzlarynyň isleg-arzuwlaryny ile ýetiripdir.

Geň habary eşidip halk köpçüligi “ Bijeli oglan aglamaz “ diýlenini edip, Uzuk, Näzik, Lälük üçüsine bije atypdyrlar.

Uzugyň bagty çüwüpdyr. Onuň bijesei çykýar. Adamlar, Näzik bilen Lälige hem mynasyp ýigit tapyp, üçüsiniň toýunam bir günde tutupdyrlar....

Hanlar bolsa gyzlaryny hormatlap, Gaş derýasynyň boýunda Gyzlar Galasyny salyp beripdir. Uzukdagy ömrüniň ahyryna çenli şol galada ýaşap, döwran sürüpdirler.

Dostmuhammet çopanam gyzlaryň şanyna “ Uzuk “ , “ Näzik “ , “ Lälük “ diýen sazlary döredipdir. Soň–soňlar ol sazlary toý meýlisde çalynyp : “ Uzuklar “ diýen at bilen biziň döwrümize gelip ýetipdir.

Ýusup BERDIÝEW.

Aýdym-saz sungaty